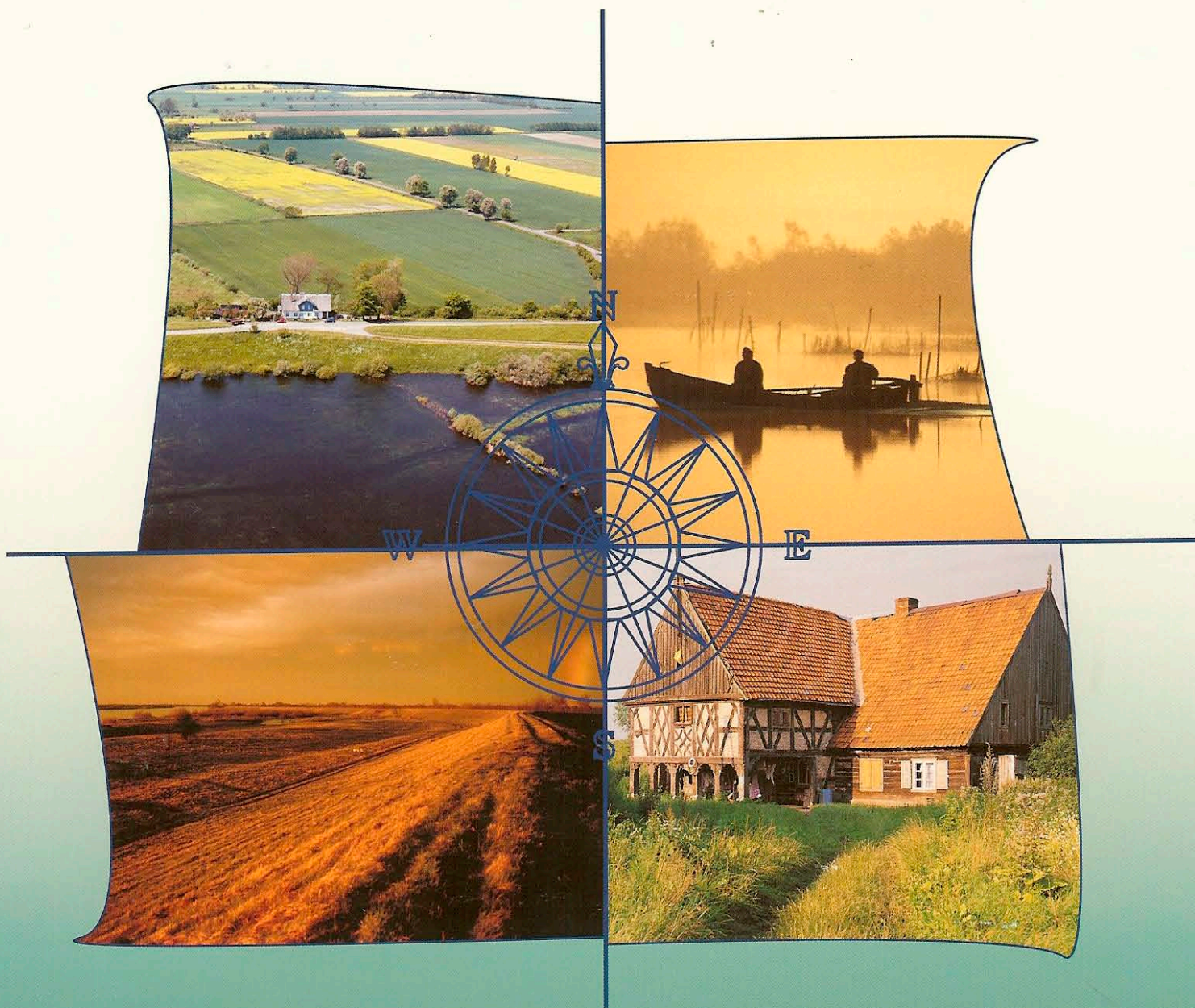

Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna

WARMIA
MAZURY

Żuławy Wiślane

KRAJOBRAZ NIE TYLKO DLA KONESERA

Serdecznie zapraszamy!

Uroda Żuław delty Wisły nie jest zwykła. Jest ukryta, zakodowana w krajobrazie. Każdy jego element i szczegół jest ważny i niezbędny dla osiągnięcia spójności i harmonii. Wierzby i topole odparowują wodę z pól i rowów, lipy ozdabiają cmentarze i przydomowe parki. Drogi i rowy przecinają pola i łąki prostokątnie, aby oszczędzić miejsce pod uprawy. Unoszone i obracane mosty oddają statkom pierwszeństwo przed samochodami. Domy stoją na piaszczystych pagórkach - terpach - zabezpieczone od zalania. Nad podcieniami suszy się pszenica pod przyszłoroczne zasiewy. Służą i wrota sztormowe chronią kanały i rzeki od gwałtownych wezbrań. Stacje pomp pracując dzień i noc regulują wahania wody na polderach.

Żuławy są wspólnym dziełem człowieka, jego twórczych zabiegów, i królowej polskich rzek – Wisły. Nie ma w Polsce drugiej takiej krainy, tak godziwie odpłacającej się za mądre gospodarowanie, sprawną technikę i wysoką kulturę rolną. Nie ma regionu o tak niezwykłym krajobrazie, przyrodzie, historii i dziedzictwie kulturowym.

Średniowieczna kapliczka w Gnojewie

Raczkі Elbląskie – najniżej położony grunt w Polsce

Okolice Jazowa

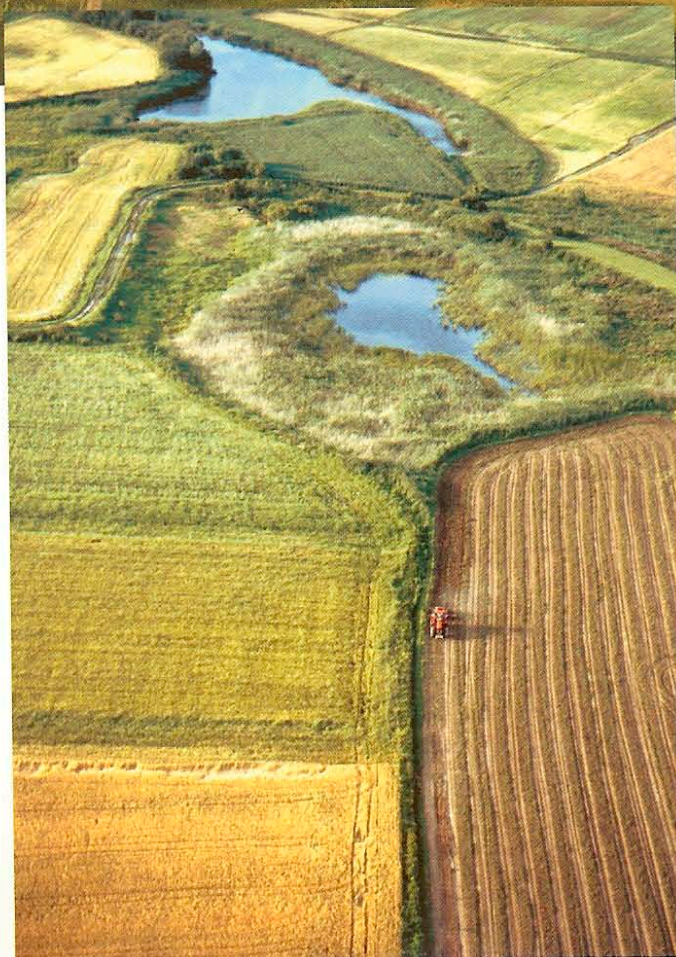
Ujście Szkarpały

Położenie

Żuławy delty Wisły, nazywane również Żuławami Wiślanymi, to klasyczna delta rzeczna. Ich naturalna granica jest najczęściej oznaczana przebiegiem poziomicy 10 m n.p.m., a na krótkim, południowym odcinku miejscem przełomu Wisły koło Białej Góry. Przyjmuje się, że jest to obszar o wielkości około 1750 km² (bez jeziora Druzno i Zalewu Wiślanego). 450 km² stanowią depresje. Za najniższe położone miejsce w Polsce uznaje się punkt geograficzny w miejscowości Raczki Elbląskie położony 1,8 m poniżej poziomu morza.

W centrum Żuław znajdują się miasteczka: Nowy Dwór Gdański – nazywany Stolicą Żuław, siedziba powiatu nowodworskiego oraz Nowy Staw. Na obrzeżach Żuław leżą duże ośrodki miejskie, z których największa jest aglomeracja trójmiejska, czyli Gdańsk, Sopot i Gdynia. Inne większe miasta, częściowo leżące na Żuławach, to Elbląg, Tczew i Malbork.

Okolice Marzęcina

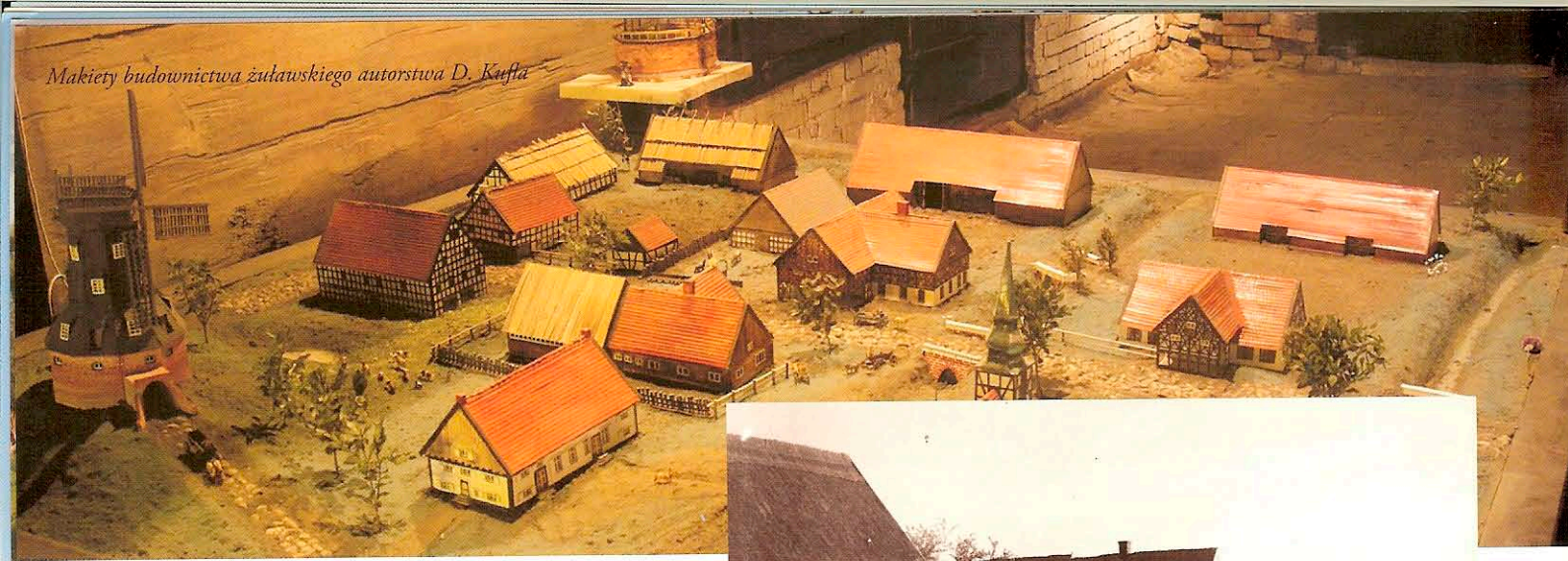
Wszędzie blisko

Na Żuławy łatwo dojechać. Stolica Żuław – miasto Nowy Dwór Gdański – znajduje się w odległości 40 km od centrum Gdańska. Z Warszawy do Gdańska przez Elbląg i Nowy Dwór Gdański wiedzie ekspresowa droga krajowa nr 7 (międzynarodowa E77). Na zachodnim skraju Żuław powstaje autostrada A1. Te dwie drogi połączy południowo-wschodnia obwodnica Gdańska. Cała infrastruktura komunikacyjna Trójmiasta (port lotniczy w Rębiechowie, węzeł kolejowy Gdańsk-Gdynia, porty morskie i rzeczny) jest łatwo i szybko dostępna. Atrakcje turystyczne Gdańska, Sopotu, Malborka, Fromborka a nawet Kaliningradu (Rosja), położone w sąsiednich bardzo odmiennych krajo-
brazowo krainach, są osiągalne w bardzo krótkim czasie.

Wylew Wisły pod Kiezmarkiem

Wielokulturowa historia

Stosując geologiczną miarę czasu Żuławy są bardzo młodym skrawkiem lądu powstającym od VI tysiąclecia p.n.e. Najdawniejsze ślady człowieka pochodzą z okresu młodszej epoki kamiennej. Prawdziwą sensacją archeologiczną okazały się odkryte w miejscowościach Niedźwiedzica i Wybicko neolityczne pracownie bursztyniarskie.

Większość badaczy uważa, że ostatecznie wyjaśniono zagadkę Truso – wielkiego ośrodka portowo-handlowego, o którego istnieniu dowiedzieliśmy się z relacji pochodzącej z końca IX wieku. Osada została odnaleziona na wschodnim krańcu Żuław, w miejscowości Janów.

Żuławy Elbląskie – lata międzywojenne

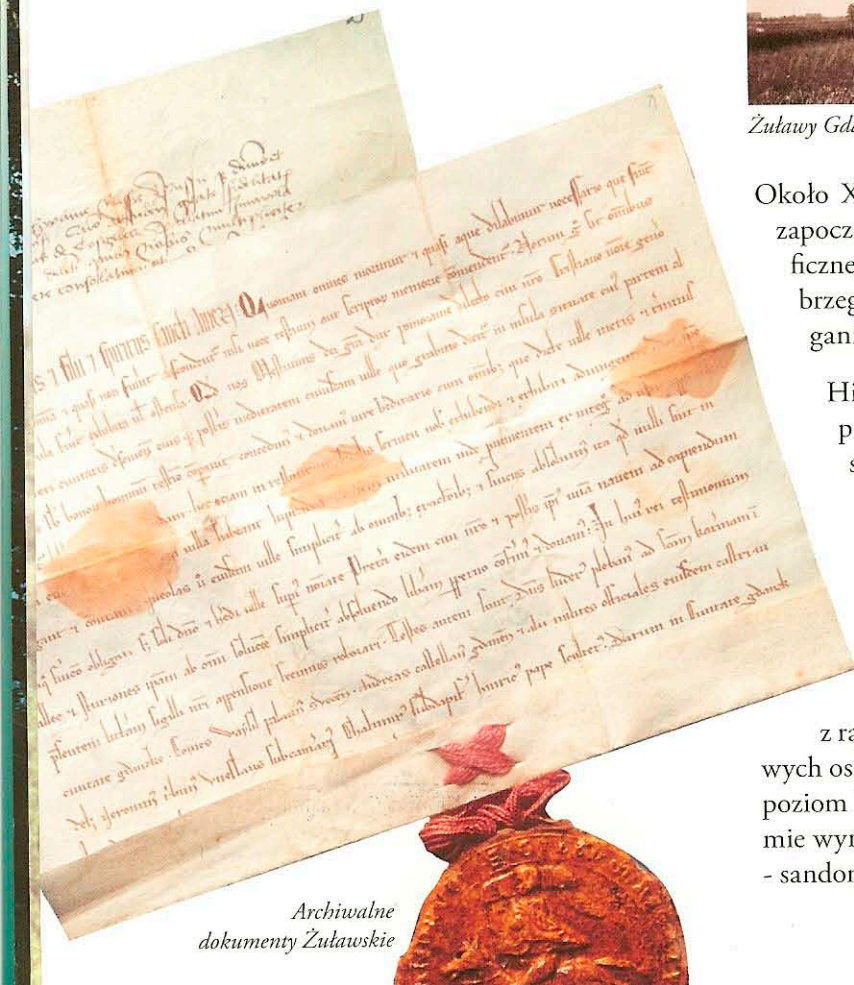

Żuławy Gdańskie – początek XX wieku

Okolo XIII wieku pojawili się w delcie Wisły osadnicy, którzy zapoczątkowali tworzenie skomplikowanego systemu hydrograficznego. Udoskonalany i rozwijany przetrwał on do dziś. Oba brzegi dolnej Wisły połączył na początku XIV wieku jeden organizm polityczny – Państwo Krzyżackie.

Historia Żuław jest związana z wieloma kulturami: pomorską, pruską, krzyżacką, holenderską (mennonicką), szwedzką, niemiecką, polską, a w ostatnich czasach, także ukraińską. Stworzyły one tygiel barwny i niespotykany w innych regionach.

Wśród tych różnorodnych tradycji należy podkreślić rolę kultury mennonickiej. Mennonici przybyli z Niderlandów w połowie XVI wieku, w czasie, gdy Żuławy przeszły po II pokoju toruńskim w 1466 roku z rąk krzyżackich we władanie polskich królów. Przybycie nowych osadników było silnym bodźcem dla podniesienia na wyższy poziom lokalnej gospodarki. Na giełdach zbożowych w Amsterdamie wyróżniano w tym czasie tylko dwa rodzaje pszenicy z Polski – sandomierską i żuławską.

Wnętrze zażytkowego domu walduskiego

Delfty na ścianie domu żuławskiego

Wojny polsko-szwedzkie w XVII wieku oraz konflikty wojenne w pierwszej połowie XVIII wieku osłabiły tempo rozwoju ekonomicznego Żuław, ale nigdy go nie zatrzymały.

Po rozbiorach Żuławy dostały się pod panowanie pruskie. Interesującym epizodem historycznym był pobyt na Żuławach internowanych powstańców listopadowych. W drugiej połowie XIX wieku, okresie wielkich powodzi, nastąpiło ostateczne ukształtowanie sieci hydrograficznej Żuław, czego kulminacyjnym momentem było wykonanie w 1895 roku Przekopu Wisły oraz odcięcie służami wszystkich pozostałych ramion ujściowych największej z polskich rzek.

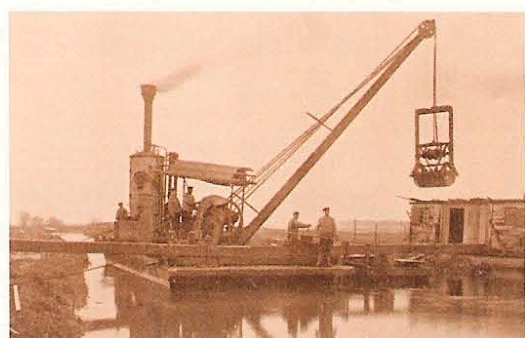
W okresie międzywojennym większa część Żuław należała do Wolnego Miasta Gdańska. Wtedy na wielką skalę rozpoczęto modernizację systemu melioracyjnego dokonując łączenia polderów. Proces ten został zakończony dopiero po ostatniej wojnie.

Od katastrofy rozpoczęła się najnowsza historia Żuław. Przerwane wały i zniszczone przez Niemców stacje pomp spowodowały największy kataklizm w dziejach regionu. Jednak w ciągu trzech lat, dokonując nadludzkiego wysiłku, osuszono zalane tereny. Z głębi kraju przybyli nowi osadnicy.

Powszechnie uważa się, że potencjał gospodarczy Żuław, zarówno rolniczy, jak i turystyczny, pozostaje ciągle dalece nie wykorzystany.

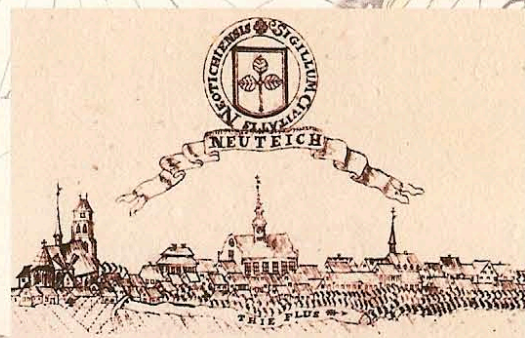
Nowy Dwór Gdański – początek XX wieku

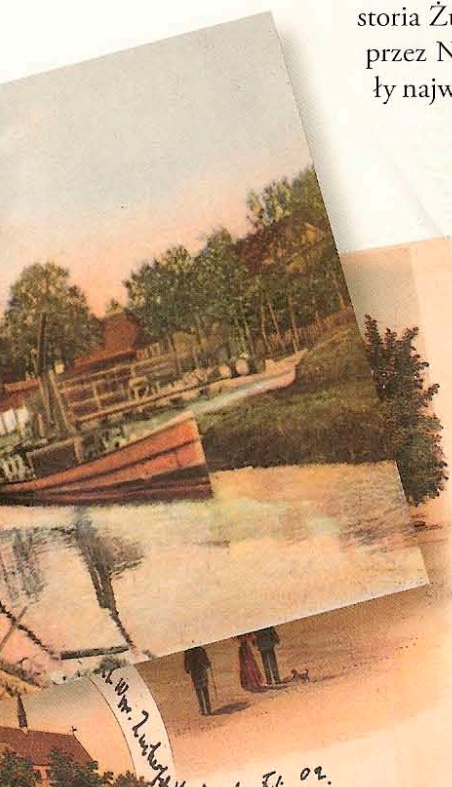
Żuławy Gdańskie sto lat temu

Nowy Dwór Gdański – lata międzywojenne

Nowy Staw około roku 1740

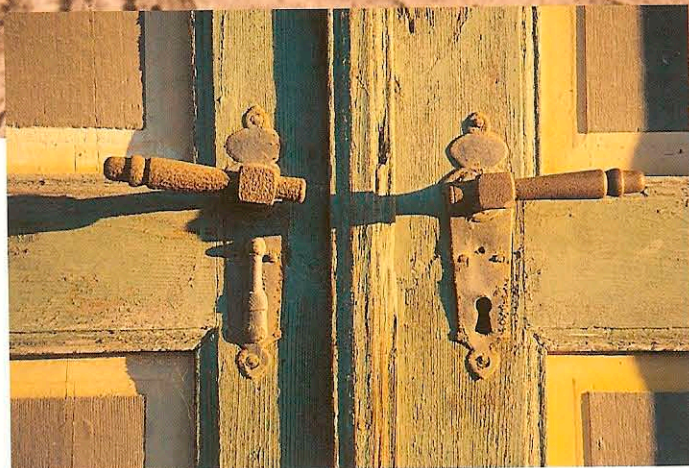
Tuga w Nowym Dworze Gdańskim na początku XX wieku

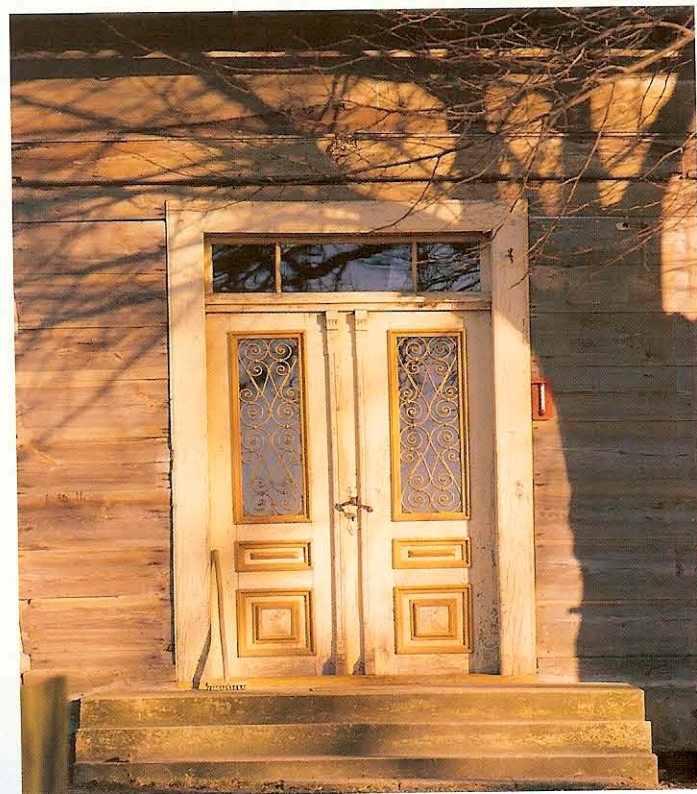

Dziedzictwo kulturowe

Nie istnieje w Polsce druga taka kraina, tak bardzo nasycona zabytkami kultury materialnej, jak Żuławy. Najbardziej wartościowe są doskonale zachowane, nierzadko pochodzące ze średniowiecza, układy osadnicze wsi zakładanych wokół wydłużonego, prostokątnego placu, czyli nawsia. Architektura domów podcieniowych osiągnęła na Żuławach szczyt rozwoju. Drewniane bądź murowane, o konstrukcji szkieletowej, ze wspartym na kilku słupach misternie skonstruowanym podcieniem, nadają unikatowy charakter budownictwu. Dużą wartość poznawczą mają zagrody holenderskie usytuowane na specjalnie usypanych pagórkach, nazywanych terpami. Wyjątkowo dużo jest na Żuławach zabytkowych obiektów sakralnych. Podziw wzbudzają gotyckie ceglane wiejskie kościoły i ich ruiny, a także stare pozostawiające niesamowite wrażenie pomennonickie cmentarze. Wielką gratką są liczne budowle hydrotechniczne: stacje pomp, kanały, śluzy, wały przeciwpowodziowe oraz mosty podnoszone i obrotowe.

Drzwi z Orłowa

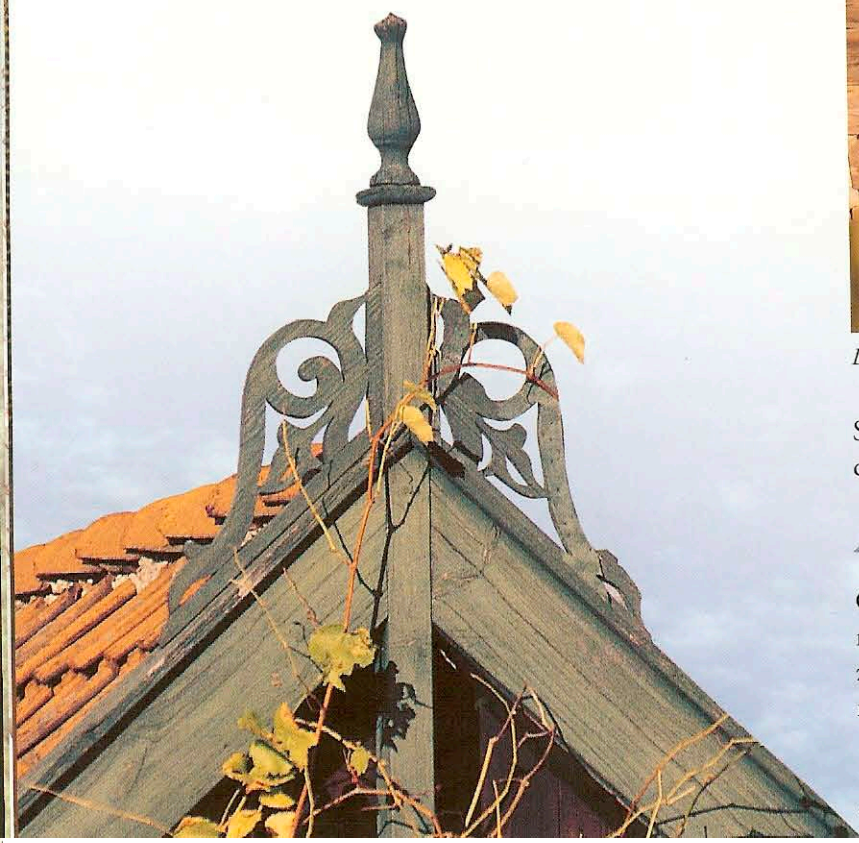
Drzwi z Marynow

Szkoda, że z krajobrazu prawie zniknęły wiatraki. Może kiedyś uda się zrekonstruować żuławską pompę wiatrakową?

Zwiedzanie

Główną osią rozwoju turystyki na Żuławach jest Szlak Mennonitów. Łączy na trasie z Gdańska do Elbląga obiekty związane z historią osadnictwa na Żuławach, w tym osadnictwa mennonickiego, służąc jej popularyzacji.

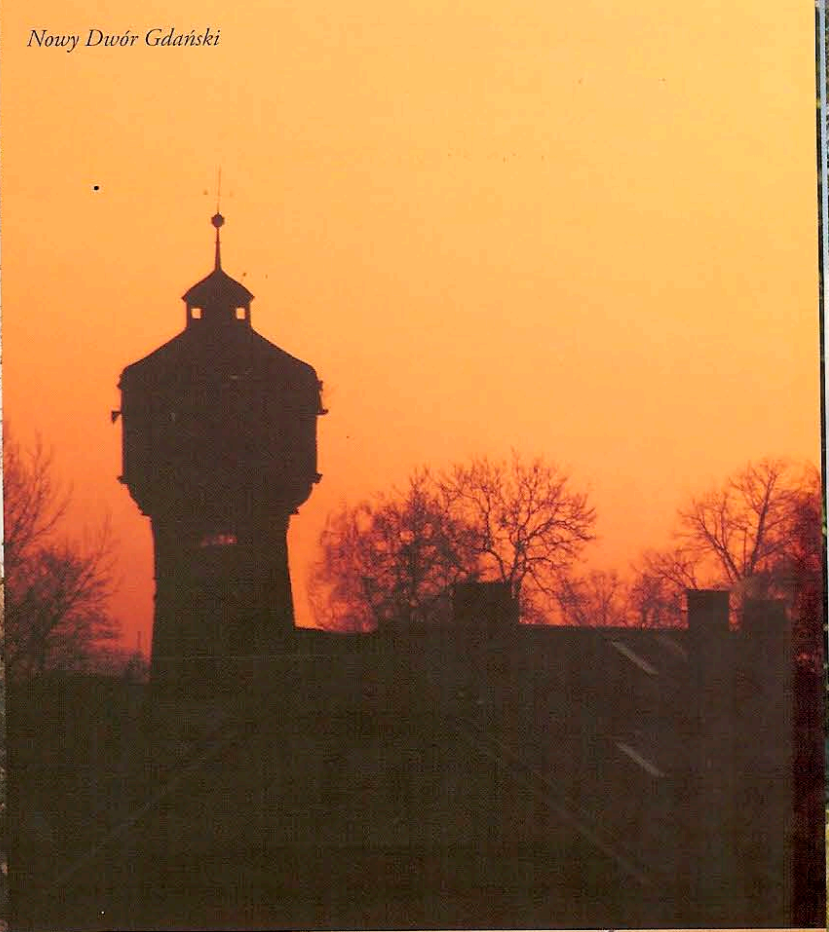
Szczyt domu żuławskiego

Stalewo

Nowy Dwór Gdański

Palezewo

Miłocin

Zdobiony kafel z pieca żuławskiego

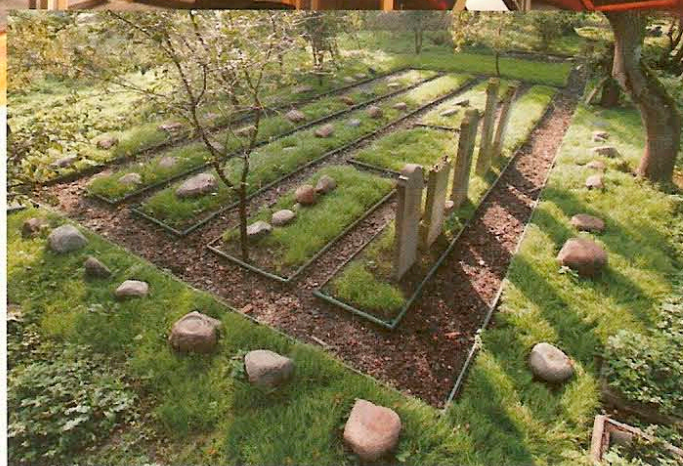
„Na polskich polderach” Muzeum Żuławskie

Muzeum Żuławskie

Muzeum Żuławskie to okruchy przeszłości ocalone w przedmiotach codziennego użytku i narzędziach pracy dawnych mieszkańców tych ziem, to archiwum nie istniejących miejsc, zatrzymanych w czasie chwili z życia Nowego Dworu Gdańskiego i okolicy.

Stała wystawa muzealna „Na polskich polderach”, poświęcona mennonitom, opowiada o problemach i dylematach tułaczy, o przystosowaniu się oraz o zachowaniu tożsamości, o mniejszości kulturowej i religijnej jako sile ekonomicznej, o szczęściu i przeznaczeniu. Wielkie wrażenie robi lapidarium uratowanych i pieczołowicie odrestaurowanych nagrobków mennonickich. Każda ze steli, wysokich do 2,5 metra kamiennych płyt nagrobnych, to dzieło sztuki zdobione symbolami i inskrypcjami związanymi z życiem i śmiercią.

Jak wyglądało w międzywojniu gospodarne i dobrze urządzone miasteczko? Unikatowa, makieta przedstawia Tiegenhof – dawny Nowy Dwór Gdański – miejscowość posiadającą basen, wodociągi, dom kultury, pałac młodzieży ze stadionem, park miejski, szkoły średnie, przemysł eksportujący swoje wyroby.

Lapidarium w Cyganku

Fragmety ostatniego wiatraka odwadniającego

Ostatni wiatrak

Ostatni wiatrak odwadniający na ziemiach polskich jest już nie do odratowania. Ze szczątków eksponowanych w muzeum, archiwalnych zdjęć i rysunków poznamy jego dawny wygląd i historię. Na rekonstrukcję trzeba będzie jednak nieco poczekać.

Skansen

3 kilometry od Nowego Dworu Gdańskiego przy drodze do Stegny, obok gotyckiego kościoła, obecnie cerkwi greckokatolickiej, wydobyto z ziemi i wyeksponowano blisko 70 kamieni nagrobnych z XVII i XVIII wieku. Jest to, jedna z największych w Polsce, wystawa najstarszej sztuki sepulkralnej – Muzeum Żuławskie na otwartej przestrzeni.

Epitafium na kościele w Koszwałach

*Cmentarz pomennonicki
w Stawcu*

Mennonici

Mennonici to pacyfistyczny odłam chrześcijan anabaptystów, czyli nowochrześciców. Narodził się w okresie reformacji. Swoją nazwę i powstanie zawdzięcza Menno Simonsowi, księdzu katolickiemu, pochodzącemu z Fryzji, który stworzył i spisał na początku XVI wieku podstawowe zasady wiary mennonickiej.

Jeszcze w tym samym wieku mennonici, prześladowani w swojej ojczyźnie, przybyli na tereny tolerującej innowierców Rzeczypospolitej, w pierwszym rzędzie do Gdańska i w jego okolice, na Żuławy. W dobrach królewskich i mieszczańskich Gdańska i Elbląga mennonici osiedlali się w opuszczonych i zniszczonych przez powódzie wsiach, które ciężką i systematyczną pracą doprowadzali do materialnego rozkwitu.

Gospodarowanie na Żuławach przynosiło bowiem duże profity i prowadziło do bogactwa. Jednocześnie, wyznawane zasady religijne zabraniały im składania przysięg i przyjmowania urzędów, noszenia broni i zbędnych ozdobnych elementów stroju. Ich specyficzny, skromny, przez sąsiadów uważany za tajemniczy i dziwaczny, styl życia obrósł z czasem legendą.

Pod koniec XVIII wieku, w czasach zaboru pruskiego, najbardziej ortodoksyjni mennonici wyemigrowali do południowej Rosji, a stamtąd rozproszyli się po świecie. Pozostali ulegli germanizacji. Ostatni mennonici opuścili Żuławy w 1945 roku, dzieląc los ludności niemieckiej zamieszkałej na tych terenach.

*Fragment steli
mennonickiej*

Jezioro Druzno

Dar natury

Pomimo pozornej jednostajności krajobrazu, delta Wisły jest terenem bardzo ciekawym pod względem przyrodniczym. Gniazduje tutaj około 70 procent wszystkich gatunków ptaków mających swoje miejsca lęgowe w Polsce. Jest to możliwe dzięki obfitości i różnorodności zbiorników wodnych. Jezioro Druzno, ostatni relikwyt pierwotnego zasięgu Zalewu Wiślanego, jest osobliwością przyrodniczą na skalę europejską. Wraz z otoczeniem przedstawia współczesny dynamiczny przykład procesów, które zachodziły w delcie Wisły w ciągu ostatnich kilku tysięcy lat.

Chronione rezerwatami są pozostałości naturalnych lasów lęgowych położone w rozwidleniu Wisły i Nogatu. Większy kompleks leśny, część Parku Krajobrazowego Mierzeja Wiślana, występuje na północy Żuław wzdłuż pięknych plaż nadmorskich.

W ostatnich latach na czystych żuławskich rzekach pojawiły się bobry i wodna paproć - salwinia.

Okolice Osłonki

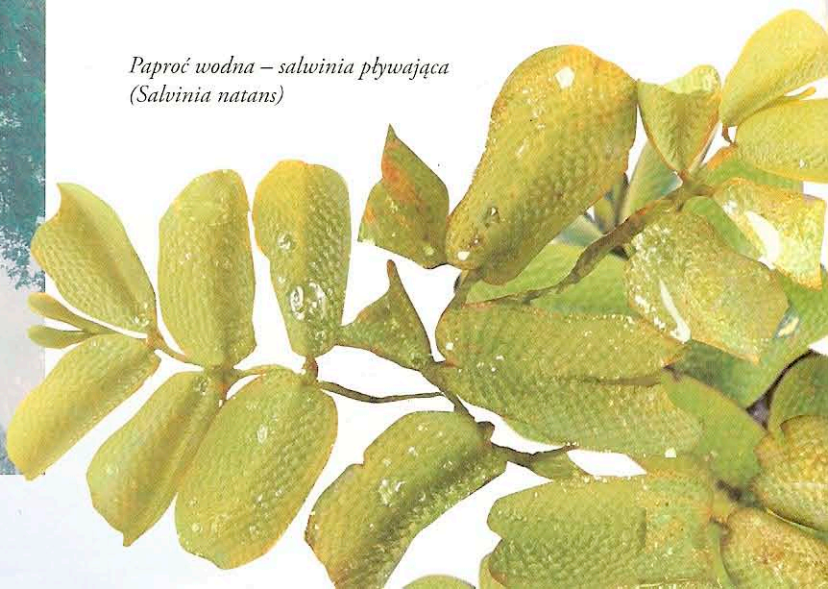

Na Zalewie Wiślanym

Starorzecze Szkarpawy

*Paproć wodna – salwinia pływająca
(Salvinia natans)*

Szlaki wodne

Atrakcyjne położenie dróg wodnych delty Wisły łączących się z systemem wód śródlądowych, zarówno Europy Zachodniej, jak i Wschodniej, nie zostało dotąd wykorzystane, ani pod względem turystycznym ani pod względem promocyjnym. Tymczasem, rozwinięty system szlaków wodnych stanowi jeden z ważniejszych walorów Żuław.

Do zagospodarowania transportowego i turystycznego nadają się szczególnie żuławskie odcinki europejskich dróg wodnych E-40 i E-70 oraz połączone z nimi ciekły wodne: Martwa Wisła, Wisła Śmiała, Motława, Nogat, Szkarpa, Wisła Królewiecka, Tuga, Święta, Elbląg, Kanał Jagielloński, Kanał Elbląski i Zalew Wiślany.

Kanał Elbląski stanowi niespotykane w świecie i jednocześnie bardzo efektowne rozwiązanie techniczne. Przemieszczanie się kanałem za pomocą pochylni dostarcza wielu emocji. Na jednym z odcinków kanału na przestrzeni 9,6 kilometra statek jest transportowany przez pięć kolejnych pochylni na specjalnej platformie poruszającej się po szynach. W ten sposób pokonuje 2300 metrów suchego, porośniętego trawą lądu wznosząc się z pasażerami na pokładzie na wysokość blisko 100 m.

Wakacje na wodzie

Na żuławskich szlakach wodnych można spędzić cały urlop. Przepłynięcie od przystani do przystani zajmuje kilka godzin dziennie. Resztę czasu można przeznaczyć na piesze lub rowerowe zwiedzanie i podziwianie terenów nadbrzeżnych.

Most obrotowy na Szkarpawie

Rybina

Śluza Gdańska Głowa w Żuławkach

Wąskotorówka

Linia pospieszną żuławskiej kolei wąskotorowej można było dawniej dojechać z Gdańska przez Nowy Dwór Gdański do Malborka. Sieć torów o szerokości 75 centymetrów oplatała wówczas całe Żuławy, a na Mierzei Wiślanej ciągnęła się aż do Krynicy Morskiej. Z czasów świetności pozostała jedynie trasa z Nowego Dworu Gdańskiego na Mierzę – do Sztutowa, Stegny, Jantar i Mikoszewa. W sezonie letnim przejazd odkrytymi wagonami jest nie lada atrakcją dla tysięcy turystów wypoczywających nad Zatoką Gdańską.

	wody		przystanie
	lasy		plaże
	depresje		pochylnie
	drogi główne		latarnie
	drogi drugorzędne		wiatraki
	drogi lokalne		domy podcieniowe
	koleje		muzea
	koleje wąskotorowe		ruiny
	szlaki turystyczne		zamki
	mosty zwodzone		miejsca pamięci narodowej
	promy		zabytkowe przepompownie
	śluzy		kościółki zabytkowe
	łowiska		kościółki
			cmentarze zabytkowe

0 10 km

POMORSKA REGIONALNA ORGANIZACJA TURYSTYCZNA

80-958 Gdańsk, Długi Targ 8-10, tel./fax +48 58 3233203
it@prot.gda.pl | prot.pomorskie.info

WARMIŃSKO-MAZURSKA REGIONALNA ORGANIZACJA TURYSTYCZNA

10-017 Olsztyn, ul. Staromiejska 1, tel./fax +48 89 5353565
wcit@warmia.mazury.pl | www.warmia-mazury-rot.pl

POLSKA IZBA TURYSTYKI ODDZIAŁ POMORSKI

80-850 Gdańsk, ul. Rajska 2, tel./fax +48 58 3017230
e-mail: biuro@p.i.t.gda.pl

POLSKA IZBA TURYSTYKI ODDZIAŁ WARMIŃSKO-MAZURSKI

10-540 Olsztyn, ul. Dąbrowszczaków 19, tel./fax +48 89 5218165
e-mail: kaminski_jerzy@poczta.onet.pl

PUNKTY INFORMACJI TURYSTYCZNEJ

TOURISTEN-INFORMATION
POINTS OF TOURIST INFORMATION
TOERISTISCHE INFORMATIE

CEDRY WIELKIE, 83-020, ul. Osadników Wojskowych 41 a
tel./fax +48 58 686635 | zokis@cedry-wielkie.pl

ELBLĄG, 82-300, ul. Czerwonego Krzyża 2, tel./fax +48 55 2324234
touristinfo@wp.pl | www.it.elblag.com.pl

GDAŃSK, 80-861, ul. Heweliusza 29, tel. +48 58 3014355
got@got.gdansk.pl | www.got.gdansk.pl

GDAŃSK, 80-827, ul. Długa 45, tel. +48 58 3019151
it@pttk-gdansk.pl | www.pttk-gdansk.pl

MALBORK, 82-200, ul. Piastowska 15, tel./fax. +48 55 2734990
cit@um.malbork.pl

NOWY DWÓR GDAŃSKI, 82-00, ul. Obrońców Westerplatte 1
tel. +48 55 2472961 | globex-bus@o2.pl

POLECANE STRONY INTERNETOWE

EMPFOHLENE WEBSITES
RECOMMENDED WEBSITES
AANBEVOLEN INTERNETPAGINA'S

Klub Nowodworski | www.klub.opitz.pl

Oficjalna Strona Zalewu Wiślanego | www.zalew.org.pl

Pomorska Regionalna
Organizacja Turystyczna | prot.pomorskie.info

Regionalny Zarząd Dróg Wodnych | www.rzgw.gda.pl

Stowarzyszenie Gmin
Polskie Zamki Gotyckie | www.zamkigotyckie.org.pl

Twój Informator
Turystyczno-Przyrodniczy | www.jezioro.com.pl

Warmińsko-Mazurska Regionalna
Organizacja Turystyczna | www.warmia-mazury-rot.pl

Województwo Pomorskie | www.woj-pomorskie.pl

Województwo Warmińsko-Mazurskie | www.warmia.mazury.pl

ZATOKA GDAŃSKA

